

Lipták Katalin – Horváth Klaudia

Társadalmi innovációk szerepe a foglalkoztatáspolitikában és a vidékfejlesztésben¹⁹

A társadalmi innováció minden eddigi értelmezéséhez hozzárendelhető a vidéki térségekre jellemző foglalkoztatás bővítési sajátosság is. Mégis a legújabb, az új termékek, szolgáltatások, új eljárási módok kifejlesztésének társadalmi értékek által vezérelt, társadalmi szereplők által kezdeményezett és megvalósított, új társadalmi együttműködések generáló és a társadalom fejlődésére visszaható folyamatként történő értelmezés helyezi a társadalmi innovációt a foglalkoztatás fókuszába. A klasszikus értelemben vett műszaki-technikai innováció és a társadalmi innováció közötti eltérést, valamint a társadalmi innovációk foglalkoztatás bővítő hatásának elemzését és a vidékfejlesztésben betöltött szerepét tűzte ki célul a tanulmány. A társadalmi innovációk közül részletesen bemutatunk néhány olyan példaértékű esetet, amely foglalkoztatás növelő hatással rendelkezik mind vidéki, mind városi térségekben. Továbbá két, a Miskolci járásban működő alapítvány vezetőjével interjút is készítettünk, mivel az általuk alkalmazott társadalmi innováció szociális farm formájában működik és fogyatékkal élő vagy megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatását látják el. Kutatásaink eredményeképpen megállapítható, hogy az ismertetésre kerülő társadalmi innovációk mind a vidéki térségek lakosainak, mind a városi térségek fogyatékkal élő állampolgárainak életminőségbeli javulásához járul hozzá a foglalkoztatás révén.

Kulcsszavak: vidék, társadalmi innováció, foglalkoztatás bővítés, megváltozott munkaképességűek

JEL-kód: J21, K31, L31

Bevezetés

A hagyományos foglalkoztatási modellről egy újszerű, az atipikus foglalkoztatás típusait nagyobb arányban alkalmazó modellre való áttéréshez a munkaerő-piaci szereplők szemléletváltására van szükség. Ebben a helyzetben a társadalmi innovációk sikeres példáinak kiemelt szerepe jut, ezek megfigyelhetők a helyi fejlesztésben vagy a vidékfejlesztésben is. A vidéki társadalom tagjainak részvételére alapozott azon fejlesztési stratégiák lehetnek sikeresek, melyek maguk is innovációnak számítanak, illetve a társadalom megújulását feltételezik (Nemes-Fazekas, 2006). A tanulmányban olyan társadalmi innovációkat mutatunk be, amelyek vagy vidéki térségekben valósultak meg és járulékos haszonként foglalkoztatás növelő hatással is bírnak vagy városi térségekben a megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatását támogatják, így Miskolcon működő két alapítvány vezetőjével készített mélyinterjú eredményeit is ismertetjük. Úgy véljük, hogy az alapítványok tevékenységi köre túlmutat a klasszikus értelemben vett foglalkoztatáson és termék-előállításra, hiszen olyan fogyatékkal élő személyeket alkalmaznak, akik a társadalom és a munkaerőpiac periferiájára szorultak. Ennél fogva az alapítványok tevékenységét társadalmi innovációként értelmezzük.

A társadalmi innováció eltérő megközelítései

Az innováció elméleti alapjai legelőször 1934-ben Schumpeter tanulmányában jelentek meg, az innovációnak öt alapesetét írja le: új javak eladása, vagy régi javak újszerű előállítása; új

¹⁹ "A cikkben ismertetett kutató munka az EFOP-3.6.1-16-2016-00011 jelű „Fiatalodó és Megújuló Egyetem – Innovatív Tudásváros – a Miskolci Egyetem intelligens szakosodást szolgáló intézményi fejlesztése” projekt részeként – a Széchenyi 2020 keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg."

szállítási módszerek bevezetése; új piacok feltárása; új termelési anyagok használata és új piaci helyzet kialakítása (Schumpeter, 1980). Schumpeter az innováción szakmai fejlődést értett. A Schumpeter-i innovációs modell értelmében a vállalkozások a profitmaximalizálás miatt valószínűleg meg innovációkra épülő technológiai fejlesztéseket, és ezeket tekinti a gazdasági növekedés legfontosabb forrásainak. A fejlett gazdaságok versenyelőnye a tudáson és a technológiai fejlődésen is múlik, az innováció alapjának pedig a tudást tekintik minden esetben. A tudásalapú tevékenységek széles körű elterjedése egyre fontosabb szerepet játszik az egyes országok és régiók versenyképességében. A tudás – az innováció összetevőjeként – része annak a folyamatnak, amely innovációhoz, azon keresztül a jólét és a versenyképesség növekedéséhez vezet (Schumpeter, 1980).

Rechnitzer (1998:32) szerint „innovációs miliő alatt egyik oldalról azoknak – az adott földrajzi területen felismerhető – gazdasági, termelési kapcsolatoknak a csoportját lehet tekinteni, amelyek egységességet alakítanak ki a termelési rendszerben a gazdasági szereplők között és termelési kultúrában.” A kollektív tanulással hozzá lehet járulni az innovációs folyamatok terjesztéséhez. Az innovációs miliő kialakulása földrajzilag is kötött, hiszen ott lesz jelentős az innovációs tevékenység, ahol egy adott területen megfelelő szinten van jelen a humán tőke és a kollektív tudás. A klasszikus értelemben vett Schumpeter-i innováció a vidéki társadalom problémáira nem ad elégséges megoldást, hiszen az főleg műszaki és technikai újításokra helyezte a hangsúlyt, így a társadalmi innovációkra egyre nagyobb figyelem összpontosul. Az alábbiakban a társadalmi innovációk különböző definícióit tekintjük át.

A társadalmi innováció definiálása a szakirodalomban még nem egységes (Benedek et al., 2015; Benedek et al., 2016; G.Fekete, 2015b; Kocziszký et al., 2015; Kocziszký et al., 2017; Varga, 2017) ugyanakkor minden, a fennálló társadalmi problémák leküzdését szolgáló újszerű, innovatív ötlet társadalmi innovációnak tekinthető. A fogalom első szakirodalmi megjelenése Drucker (1985) nevéhez köthető, aki már az 1980-as években hangsúlyozta a társadalmi újítások fontosságát. Ogburn szerint „a rendelkezésre álló immateriális (kulturális) elemek kombinációja vagy módosítása új termékek létrehozásához segít hozzá” (Ogburn 1957:168). Whyte szerint a társadalmi innovációk „a legújabb megoldások az emberi problémák megoldására” (Whyte 1982:2). Egy másik megközelítés szerint „olyan új és új megoldások összege, amelyek támogatják a célokat, segítenek a problémák jobb kezelésében és amelyek a változást támogató új szervezeti formáknak, új szabályozásoknak és új életstílusoknak köszönhetők” (Zapf 1989:177).

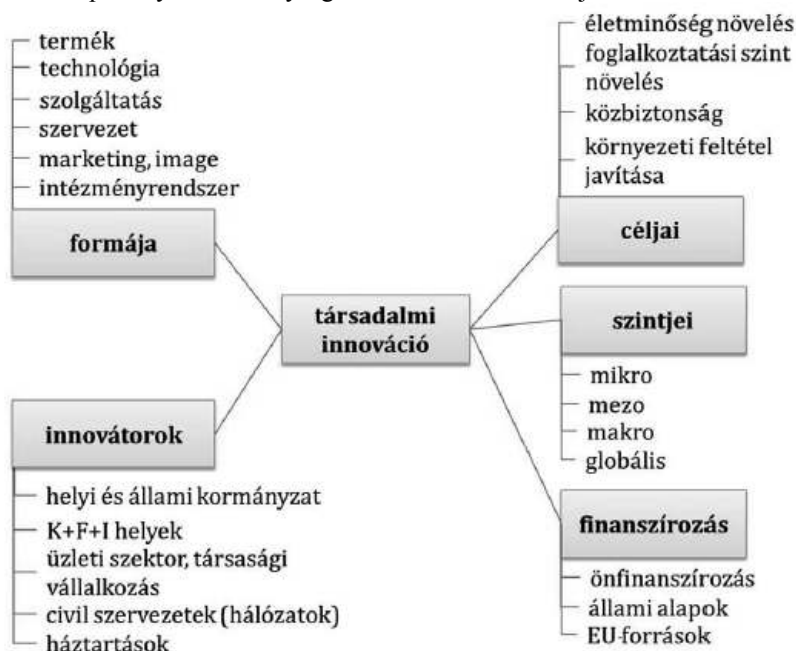
G.Fekete (2015a:282) szerint „a társadalmi innováció egyszerre jelentheti a gazdaság működésébe a társadalmi erőforrások bevonását (ami a korábbiakhoz képest egy új dolog) és a társadalmi igények kielégítését célzó innovatív, elsődlegesen társadalmi célokkal rendelkező szervezetek által kifejlesztett és terjesztett új megoldásokat. Az utóbbi gyakorlatilag magába foglalja az előbbi. Mai értelmezésünk szerint tehát attól társadalmi az innováció, hogy:

- társadalmi érték vezérli;
- az ötlet legalább részben a civil társadalomból, társadalmi mozgalmakból ered;
- fejlesztésében és megvalósításában új társadalmi együttműködések vagy új formákat használnak;
- visszahat a társadalomra.”

A társadalmi innováció beindít egy olyan pozitív folyamatot, amely mind a centrum, mind a periféria esetében javuló életminőséget és kedvezőbb gazdasági és társadalmi helyzetet eredményez.

Kocziszký et al. (2017:16) szerint „a társadalmi innováció új vagy újszerű válaszokat ad egy közösség problémáira azzal a céllal, hogy növelje a közösség jólétét.” Varga (2017:614) szerint „a társadalmi innováció a közösség jól-létének javítása érdekében új válaszokat fogalmaz meg egy adott közösség mindennapi problémáira, és mint a kihívásokra reagáló eszköz, újszerű megközelítést eredményez a regionális aránytalanságok kezelésében is. A magterületeken a technikai innovációk megoldást jelentenek az életminőség fejlesztési kérdéseiben, a lemaradó, perifériális területeken azonban szükségszerű olyan új kezdeményezések figyelembevétele, mint

a társadalmi újítások.” Ugyanakkor nem értek egyet Varga megállapításaival, mivel a társadalmi innovációk nemcsak a perifériákon, hanem a magterületeken is jelentős szerepet játszanak az életminőség fejlődésében. Erre lesz jó példa jelen tanulmány későbbi fejezeteiben ismertetésre kerülő miskolci alapítványok tevékenységi köre és társadalmi célja.

1. ábra: A társadalmi innováció kapcsolatrendszere

Forrás: Kocziszky – Veresné – Balaton (2017:16)

A társadalmi innováció hozzájárulhat a periférikus vagy vidéki területeken élők életminőségének javításához és segítheti a felzárkózást mind társadalmi, mind gazdasági értelemben. A társadalmi és a természettudományi innovációk közötti szoros kapcsolatot az 1. ábra mutatja be. Ennek alapján is megállapítható, hogy a társadalmi innovációk és a gazdasági fejlettség között szoros az összefüggés, napjainkban a társadalmi innovációk jelentősége nem kisebb, mint a műszaki vagy gazdasági innovációké. Szoros együttműködésre van szükség a műszaki és társadalmi innovációk között, valamint a műszaki és gazdasági innovációk által okozott társadalmi problémák társadalmi innovációval oldhatóak meg (Kocziszky et al., 2017).

A vidék „problémái” és a vidékfejlesztés

A vidék fogalma és maga a vidék is jelentős átalakuláson ment keresztül Magyarországon az elmúlt évtizedekben. Az Európai Unióban nincs minden tagállamra azonos vidékfogalom-meghatározás (Vincze, 2013). A ruralitásnak három dimenzióját ismerteti Káposzta-Nagy (2013), ezek a foglalkozási, a szociokulturális és az ökológiai dimenziók. „Foglalkozási értelemben a ruralitás a mezőgazdaság (vagy más nyersanyagtermelő ágazat) szinonimája. Szociokulturális értelemben olyan életstílust jelent, melynek alapját a városától eltérő értékrendek, viselkedési formák és társadalmi attitűdök képezik. Az ökológiai ruralitás a természeti környezet fontosságának felismerése az ember társadalmi életének minősége szempontjából” (Káposzta-Nagy, 2013:73). Úgy gondolom, hogy napjainkban a foglalkozási dimenzió már nem állja meg a helyét, ugyanis a vidéket nem lehet a mezőgazdasággal teljes mértékben azonosítani. Mint ahogy a vidék fogalmára is több különböző megközelítés ismert, úgy a vidékfejlesztés fogalmára

is. Kulcsár (2017) szerint a vidékfejlesztés fogalma egyszerre tűnik túl tágak, megfoghatatlannak és túl szűkek is, mert egyrészt a vidéken minden tervezett változás vidékfejlesztés is, másrészt vonatkozhat az egész országra a vidék fogalmának tisztázatlansága miatt. Jelen tanulmánynak nem célja a fogalmi kör boncolgatása. Elfogadjuk Kulcsár (2017) megállapításait, miszerint a vidékfejlesztés az endogén erőforrások bázisán létrejövő fejlesztést jelenti, valamint a vidékfejlesztést komplex jellegéből adódóan több diszciplína is magához kötheti. Vincze (2013) szerint a vidékfejlesztésen a rurális térségek kapacitásainak önfenntartó és fenntartható fejlesztését értjük. Úgy vélem, hogy az önfenntartót nem a szó szoros értelmében kell itt használni, inkább a kevésbé erős függést a centrum térségektől és azok piacaitól.

Az endogén vidékfejlesztés a helyi természeti és társadalmi erőforrásokra épít úgy, mint a helyi kultúrára vagy identitásra. A periférikus és vidéki térségek fejlődési sajátosságai miatt az innovációk megjelenése és lefutása eltérő, mint a centrum térségekben. A periférikus térségben lévő társadalom összetétele és eltérő térhasználata, valamint a kultúrához és a szokásokhoz való viszonyulás miatt más út bejárása szükséges. A külföldi és hazai jó gyakorlatok rávilágítanak, hogy a vidék és a periféria innovációjában:

- nincs recept, minden sikeresnek bizonyult megoldás egyedi;
- nem tudományos műhelyekben, hanem a gyakorlatban, a helyszínen keletkeznek az új termékek, eljárások;
- a társadalmi innovációk legalább olyan fontosak, mint a műszaki-technikai innovációk,
- az innovációk terjedése horizontális (nem hierarchikus) kapcsolatokon keresztül történik (G.Fekete, 2016).

Az 1. táblázat összefoglalja, hogy a vidéki periférikus területek sajátosságaihoz milyen speciális társadalmi cél és feladat rendelhető hozzá.

1. táblázat: A társadalmi innováció potenciális területei vidéki periférikus térségekben

vidéki sajátosság	társadalmi cél	sajátos feladat
alacsony népesség koncentráció	depriváció csökkentése/ szolgáltatások elérhetővé tétele területi és társadalmi integráció, befogadás	alternatív (kisléptékű) szolgáltatási módok bevezetése: oktatás, művelődés, egészségügy, szociális gondoskodás, kommunális szolgáltatások együttműködések és integrációk szervezése, belső hálózatok építése, horizontális közlekedés javítása
természetközelség	egészséges lakókörnyezet biztosítása a jövő generációinak is megélhetés biztosítása, önrendelkezés erősítése,	környezeti fenntarthatóság feltételeinek megteremtése: természetvédelem, tájfenntartás, alternatív energiaforrások használata, hulladékkezelés, lakások felújítása, településkarbantartás helyi (természeti és kulturális) erőforrások hasznosítása: tájjellegű élelmiszertermelés, rekreációs lehetőségek bővítése, lakóingatlanok kiejánlása
lassabb kulturális változások	iskolai felzárkóztatás elősegítése, alkalmassá tétel az innovációk befogadására, identitás megőrzése, közvetlen részvétel előlése, kapacitásbővítés	tudáskészlet bővítése: helyi tudás, szaktudás, digitális írástudás fejlesztése (képzések), kulturális örökség őrzése, hagyományápolás, közösségek erősítése
centrumoktól való földrajzi távolság	piacok elérése	hálózati kapcsolatok fejlesztése: ingázás segítése, piacok elérése és szervezése, (fizikai, információs, társadalmi) hálózatok építése, jelenlét és reprezentáció a városi, térségi véleményformálásban és döntéshozásban.

Forrás: G.Fekete (2016:82) alapján saját szerkesztés

Az alacsony koncentráció eredményeképpen a szolgáltatásokat kell elérhetővé tenni, a hozzá rendelhető feladatok köre az alternatív szolgáltatások bevezetése. A természetközelség előnnyé formálható a periférikus térségekben, ha az egészséges lakókörnyezetet és a megélhetést biztosítani tudják a jövő generációjának, a környezeti fenntarthatóság és a helyi erőforrásokra épített helyi gazdaság erősítése lehet megoldás. A lassabb kulturális változások szintén tovább erősítik a helyi közösséget a társadalmi innovációk könnyebb befogadására, amit a helyi tudás és a régi értékek, hagyományok megőrzése eredményez. A helyi tudás fontos endogén erőforrása a vidéknek és a helyi kultúra megővése és erősítése (Kulcsár, 2017) és ezzel együtt a helyi társadalom tagjainak sokszínűsége is. A centrumoktól való távolság esetében a társadalmi cél a városi piacok elérése, az ehhez szükséges feladata a városi és a vidéki kapcsolatok erősítése.

A vidéki társadalom tagjainak fokozottan szüksége van a fennálló kedvezőtlen gazdasági és társadalmi folyamatokat csillapító újszerű megoldások alkalmazására. A legfőbb probléma a vidéki társadalom jelentős népességszökkenése, amely az Európai Unió egészére jellemző fogyó és elöregedő társadalom kihívásaival, valamint a migrációs folyamatokkal azonosítható (Magyarország esetében az erős belső migráció is fokozza a kedvezőtlen helyzetet). A vidéki térségek demográfiai összetétele a humán erőforrások bázisról ad információkat, amelyek a munkaerőpiac állapotát is jelzik. A vidéki térségekre jellemző a munkahelyek alacsony száma és a szolgáltatási ágazatok hiányossága, amelyek miatt a vidéki társadalom népesség csökkenése is megindult (Koncz et al., 2015). A jelentős jövedelemkülönbségek és a magyarországi regionális diszparitások tovább fokozzák a „kedvezőtlen” vidéki képet. Alapvető probléma, hogy a hátrányos helyzetben lévő vidéki térségekben minimális magántőke mozgósítható, így a fejlesztések nagyrészt közpénzekből valósulnak meg (Koncz et al., 2015). Ugyanakkor sajnos jellemző, hogy jelentős költségráfordításokkal viszonylag csekély hatást lehet elérni a fejlesztések során, amely a területi különbségeket a mérséklés helyett növeli (Finta, 2015).

A vidékfejlesztés egyik eszköze lehet a társadalmi innováció, ahogy Szörényiné (2015:205) fogalmaz: „a társadalmi innováció a vidékfejlesztés elkerülhetetlen eleme”, de alapvető feltétel, hogy a vidék életképes legyen aktív közösséggel, erős gazdasággal és jó közszolgáltatással. A vidék fejlődésének öt alapelve került meghatározásra, úgy, mint az innováció, a fenntarthatóság, a versenyképes vidéki tér, a tudásra alapozott rurális társadalom és az új funkciók iránti igény elfogadása és megtelepedése (Szörényiné, 2015). A társadalmi innovációk vidéken nagy szerepet betöltő és onnan kiinduló egyik legismertebb példája a falugondnoki hálózat kiépülése, valamint az alulról jövő kezdeményezésként létrejött kistérségi szerveződések. G.Fekete (2016) szerint a vidék a modernizáció térbeni vesztesének tekinthető, ezt bizonyítják a kedvezőtlen jövedelmi adatok, a vidéki népesség nagymértékű elvándorlása, az életkörülmények romló mutatói.

Borsod-Abaúj-Zemplén megye öregedési indexe 2012-ben 101,0%; míg 2017-ben 113,4% volt (az országos átlag 2012-ben 116,4% és 2017-ben 128,5% volt). A megyei értékek az országos átlaghoz képest jobbak, amely a megyében élő magas születésszámú roma népességnek is köszönhető. A születéskor várható átlagos élettartam a nők körében 2012-ben 76,76 év; 2016-ban 77,45 év volt, a férfiaknál 2012-ben 68,95 év; míg 2016-ban 70,29 év volt. Ez a néhány alapadat is jól mutatja a megye elöregedési folyamatát. Az egy főre jutó bruttó hazai termék 2016-ban 2543 ezer forint volt, amely az országos átlagtól (3609 ezer forint) elmarad. A megyében a közfoglalkoztatási program ellenére továbbra is probléma a magas munkanélküliség, különösen az alacsony iskolai végzettségű lakosság körében. 2017-ben 5,7%-os volt a munkanélküliségi ráta a megyében (az országos átlag 4,2%), 2012-ben 16,6% (országos átlag 11,0%).

Napjainkban a korábbi értelemben vett bér munka fogalma már nem állja meg helyét, annak újszerű értelmezésére van szükség és értékteremtő, társadalomszervező funkciót kell neki adni új célokkal és új tartalmakkal, amelyek a vidéki területeken sokkal fokozottabban jelen vannak (Rimler, 1999; Vobruba, 2000; Csoba, 2006; G.Fekete, 2015a). Ennél fogva a posztin-

dusztriális társadalomban a foglalkoztatási modell a megváltozott munka fogalmán alapszik és a vegyes gazdaság, szolidáris gazdaság irányába való elmozdulást mutatja. A társadalom problémái és kihívásai közül a munkaerő-piaci gondokkal kívánunk foglalkozni, mivel a társadalmi innovációk nagy része a fennálló foglalkoztatási gondokra próbál megoldást kínálni, de ezek önmagukban nem elégségesek. A munkát a gazdagság elérésének eszközeként, míg a munkátlan-ságot a társadalom szerencsétlenségeként értelmezték. A munkátlan-sághoz kapcsolódó középkori morális elítélést (miszerint a dologtalanság bűn) kezdte felváltani az a szemlélet, hogy a munkátlan-ság gazdasági veszteséget okoz mind az egyénnek, mind a társadalomnak. Burke álláspontja jól képviselte ezen korszak szemléletét: „A munka – áru. S mint ilyen – kereskedelmi termék. Amidőn egy terméket piacra visznek, az, hogy ára emelkedik-e, nem az eladótól, hanem a vevőtől függ. Hogy a munkaerejét a piacra hozó ember esetleg nem lesz képes megélni, ebből a szempontból teljességgel érdektelen. Az egyetlen kérdés: mennyit ér ez meg a vevőnek?” (Burke, 1990; idézi Castel, 1998:187)

Esettanulmányok a sikeres társadalmi innovációkról

Olyan társadalmi innovációkat gyűjtöttünk össze, amelyek vagy elmaradott térségek fejlesztésére vagy hátrányos helyzetű marginális társadalmi csoportok felzárkóztatására születtek az elmúlt években. Itt jegyezzük meg, hogy a társadalmi innovációk köre jóval szélesebb, az általunk bemutatott példák valóban mintaértékűek. Ugyanakkor fokozott óvatossággal kell eljárni, mivel mostanában egyre többször előfordul, hogy azt is társadalmi innovációnak nevezzük, ami valójában nem is az.

2. táblázat: Néhány példa sikeres társadalmi innovációra

Társadalmi innováció típusa	Település	Elsődleges cél
megváltozott munkaképességűek és fogyatékkal élők foglalkoztatása	Miskolc	foglalkoztatás növelése
innovatív közfoglalkoztatási program romák bevonásával	Cserdi	foglalkoztatás növelése
innovatív közfoglalkoztatási program romák bevonásával	Hernádszentandrás	foglalkoztatás növelése, vidékfejlesztés
falu- és tanyagondnoki szolgálat	Petőfiszállás	vidékfejlesztés
innovatív menedzser szemlélet	Nemesvamos	helyi gazdaságfejlesztés
innovatív turizmusfejlesztés	Poroszló	turizmusfejlesztés

Forrás: Saját szerkesztés

A Szimbiózis Alapítvány és az Önálló Másság Életminőség Fejlesztő Alapítvány ismertetése (Miskolc)

A társadalmi tevékenység és a társadalmi innováció alaposabb megismeréséhez mélyinterjúkat folytattunk a két alapítvány vezetőjével 2017. december és 2018. január hónapokban az alapítványok telephelyén Miskolcon. Módszertani szempontból a tartalom elemzéséhez csak tartalmi kivonatot, ún. kiíratot készítettünk (Vicsek, 2006). A legépebb változatot a vezérfonalban szereplő kérdések alapján dolgoztuk fel. A kérdések és az azokra adható válaszok nem követték szigorúan az interjúvázlatban foglaltakat, a beszélgetés menete ettől többször eltért.

A miskolci példánál két olyan társadalmi innovációt alkalmazó szervezetet (Szimbiózis Alapítványt és az Önálló Másság Életminőség Fejlesztő Alapítványt) ismertetünk részletesebben, akiknek a tevékenységi köre a fogyatékkal élők és a megváltozott munkaképességűek célcsoportjára és az ő foglalkoztatásukra irányul. A két csoport definiálása a szakirodalomban nem egységes, nemzetközi szinten sokféle fogalmat olvashatunk. A fogyatékos-ság és a megváltozott munkaképesség mind a különböző szakterületek, mind a jogi szabályozások értelmezésében

sokszínűséget mutat (Balázs-Földi, 2016). Az egyértelmű mindkét esetben, hogy valamely hiányosságra utalnak (valamire nem képesek, nehezebb alkalmazkodási készség). A megváltozott munkaképesség meghatározás középpontjában a munkához való viszony áll, a foglalkoztathatóság minősítésére utal (Nagy et al., 2008). A megváltozott munkaképességűek körében 767.000 munkaképes korú korcsoportból csupán 185.000 fő tartozik a gazdaságilag aktívak közé. A foglalkoztatási rátájuk alacsony: 18%, munkanélküliségi rátájuk magas: 24,9%, az iskolai végzettség növelésével sem javul szembeötlően a foglalkoztatási mutató (KSH, 2011). Magyarországon közel 500.000 fő él fogyatékkal, a fogyatékos emberek több mint fele 2001-ben olyan háztartásban élt, melyben nem volt foglalkoztatott. Az egészségügyi állapotukban korlátozott személyek foglalkoztatási esélyeit még inkább csökkenti az alacsony iskolai végzettség, hiszen 56%-uk legfeljebb általános iskolát végzett (KSH, 2014). Az Európai Parlament Foglalkoztatási és Szociális Bizottsága által közzétett „A fogyatékkal élő személyek mobilitásáról és befogadásáról, valamint a 2010-2020 közötti időszakra vonatkozó európai fogyatékoságügyi stratégiájáról” jelentésben hangsúlyozzák, hogy „a valamilyen fogyatékkal élő népesség bevonása nélkül semmiképp sem teljesíthető az Európai Unió Európa 2020 stratégiájának azon célkitűzése, hogy 2020-ra 75%-ra emeljék a 20 és 64 éves életkor közötti népesség foglalkoztatási rátáját”.

Az egyik alapítvány vezetője az interjúkészítés során hangsúlyozta a fogyatékkal élők és a megváltozott munkaképességűek külön csoportként való kezelését, értelmezése szerint, amíg az előbbi esetben születésüktől fogva élnek fogyatékoságukkal az emberek (szervezetük-nél átlagéletkoruk 30 év), addig az utóbbi esetben az életük során történik valamilyen baleset, betegség, s ezután leszázalékolják őket (szervezetük-nél 40 év feletti korosztály, nők többségben). Ezt erősíti meg Balázs-Földi (2016) egyik tanulmányában. A fogyatékos és megváltozott munkaképességűek munkaerő-piaci szempontból a hátrányos helyzetűek csoportjába tartoznak (Balázs-Földi, 2016). Ez esetben az esélyegyenlőséget biztosítani kell számukra, mely a hátrányos megkülönböztetés elismerésén alapul, hisz feltételezzük, hogy a napi életvitel során azért nem tudnak érvényesülni, mert korábban diszkriminálták őket. Az esélyegyenlőség politikájával EU-s szinten foglalkoznak, Magyarországon a 2003. CXXV. törvény szabályozza az esélyegyenlőséget (Dabasi-Halász, 2011).

A miskolci székhelyű Szimbiózis Alapítványt Jakubinyi László 1999-ben hozta létre. A szervezet vezetője „helyi hősként” értelmezhető és az ő kitartásának eredményeképpen Miskolcon valóban erőssé vált az évek alatt ez az alapítvány. Az interjú során a felmerült problémákról is mesélt, amelyek közül a legjelentősebb a társadalmi elfogadtatás volt. A szervezet a tevékenységét négy fő cél köré csoportosítja: szociális segítség, foglalkoztatás, fenntarthatóság és szemléletformálás. A Szimbiózis Alapítvány éves szinten körülbelül 300 fogyatékos személlyel van kapcsolatban. Két lakóotthont (Martin-kertvárosban és Baráthegyi Majorságban) működtetnek Miskolcon, ahol 14-14 fő fogyatékos személy lakik életvitelszerűen. Intézményeikben nappali ellátást is nyújtanak, ami azt jelenti, hogy körülbelül 40 fő ingázik be naponta. Az Alapítvány személyszállítást is vállal kisbuszaik segítségével. Egyéni szinten rehabilitációs, fejlesztő programok széles lehetősége áll rendelkezésre. A Martin-kertvárosi rehabilitációs központ 40 fő fogyatékkal élők számára nyújt nappali ellátást. A központ részeként terápiás szolgáltatás is folyik, például dráma-, zene-, és táncterápia, élet-praktikus ismereti tanfolyamok. A fejlesztő műhelyekben dísz tárgyakat, papír-, textil-, és fa alapú ajándéktárgyakat készítenek. A telephelyen összességében mintegy 80 főt foglalkoztatnak Miskolcra és a Miskolc környéki kisebb településekről. A foglalkoztató műhelyeik lehetőséget adnak arra, hogy különböző szakterületeket sajátítsanak el a személyek (pl. kertészet, asztalos műhely, főzőkonyha és ebédfutár szolgáltatás, állattartás).

A Szimbiózis Alapítvány miskolci telephelyen működő Baráthegyi Majorsága szociális farmnak is tekinthető, amely túlmutat a klasszikus értelemben vett társadalmi vállalkozáson, hiszen nem a profitszerzési cél a legerősebb, hanem a társadalmi cél megvalósítása, továbbá a szociális farm speciális célt szolgál a mezőgazdasági és állattartási tevékenységeken keresztül. A

fogyatékkal élők és megváltozott munkaképességűek számára az alapvető állattartási tevékenységek ellátása örömet okoz a számukra, így a terápiás cél is megvalósul. Az előállított termékeket elsődlegesen a közösség fogyasztja, de a piaci értékesítés is megoldott. 2014-től szociális konyhát is üzemeltetnek, valamint a belvárosban egy éttermet 15 fő munkavállalóval, a Batty-Téka étterem a szervezet kiemelkedő, példamutató társadalmi vállalkozása. Országos szinten több hasonló példa van a fogyatékos és megváltozott munkaképességű munkavállalók aktív bevonásával üzemeltetett konyháknak, éttermeknek, kávézóknak, sajtkészítő és csokoládégyártó üzemeknek. Maga az ötlet, amely társadalmi innovációnak minősül és nagyon magas szociális célt szolgál, hiszen a megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatása ugyan nehézségekkel járhat, de ezeknek a személyeknek hatalmas segítséget jelent és a társadalom elfogadó-képességét is erősítheti.

Nemcsak lakóotthont, hanem 2013-tól nappali ellátást is vezetnek 24 fős kapacitással. A fogyatékkal élők és megváltozott munkaképességű személyek megfelelő munkahelyük megtalálásában segítséggel vannak az Alapítvány által megszervezett állásbörzék. Példamutató, hogy nemcsak Borsod-Abaúj-Zemplén megyén belül működnek, hanem nemzeti és nemzetközi szinten is jelen vannak. Működésük elsődleges célja a felnőtt fogyatékosokkal élő hiányos szociális-foglalkoztatási ellátásának támogatása. A szervezet elnevezése az esélyegyenlőség biztosítását sugallja. Tevékenységükkel nemcsak egyéni, hanem közösségi és társadalmi szinten is céljuk kezelni a problémát. Társadalmi szinten a szemléletformálást tűzték ki célul, ehhez önkénteseket fogadnak, osztályfőnöki órákat, tematikus órákat biztosítanak az oktatási intézményekben, speciális állásbörzék tartanak, utcai kampányokat, táborokat, rendezvényeket szerveznek, társadalmi vállalkozásokat, önfenntartást segítő programokat működtetnek.

Az Önálló Másság Életminőség Fejlesztő Alapítvány (továbbiakban: ÖMÉFA) szintén Miskolcon működő közhasznú civil szervezet, amelyet 2006-ban alapítottak. Célja egyrészt a szociális nappali intézmény működtetése, másrészt fejlesztő szolgáltatások nyújtása a fogyatékos személyeknek annak érdekében, hogy alkalmasak legyenek a nyílt munkaerőpiacon történő munkavégzésre. A műhelyeket 2009-től 2017. március 31-ig szociális intézményi foglalkoztatással működtették, mostanra a jogszabályváltozás miatt helyesen úgy hangzik, hogy fejlesztő foglalkoztatási szolgáltatást nyújtanak. Az intézetvezető szakember hiányában az intézmény zavartalan működtetése érdekében sokféle feladatot lát el. A nappali intézményben 12 fő dolgozik, egy intézményvezető, három terápiás munkatárs, ebből egy szakmai vezető is, és a többi szociális ápoló és gondozó. A szervezet munkaerő-közvetítő szerepet is betölt, Borsod-Abaúj-Zemplén megye egész területén immáron körülbelül 600 cég együttműködésével, 10 éve látják el ezt a feladatot is. A szolgáltatás keretében közvetítő irodákat működtetnek Kazincbarcikán, Szerencsen, Miskolcon. Nagybán hozzásegíti a vállalatok megváltozott munkaképességűek foglalkoztatására való ösztönzését a törvényileg meghatározott rehabilitációs hozzájárulás, melyet akkor fizetnek a munkáltatók, ha a foglalkoztatottak száma 25 fő feletti és az általa foglalkoztatott megváltozott munkaképességűek aránya nem éri el az 5%-ot. Jellemző, hogy a nagyobb cégek felkeresik őket. Sajnos human erőforrás hiányában, és a kapacitásait maximálisan kihasználó intézményvezető miatt a szervezet népszerűsítésére már nem jut idő és energia. Az elnök látja el „mindent”, ahogy azt ő megfogalmazta, néhány szülő besegít, kevés ember motivált arra, hogy egy civil szervezetnél dolgozzon. Az intézményvezetőn kívül van még két pénzügyes kolléga, ebből az egyik munkaügyi végzettségű, megváltozott munkaképességű és 6 órában látja el a feladatokat. Külső hátrány, hogy általában kevés a szakember, szociális szakember, valamint a szervezet nem tud kedvező bért fizetni a szociális szakemberek foglalkoztatására (minimálbért adnak).

Az ÖMÉFA a szociális nappali intézményen belül 5 műhelyt működtet. A varró műhelyben bábokat, asztalterítőket, a szövő műhelyben textil alapú tárgyakat, a papír műhelyben papír masniból készült képkereteket, képeslapokat készítenek, a kerámia műhelyekben különböző technikával előállított kerámiából készült dísz tárgyakat és háztartási eszközöket. A műhelyben készült tárgyak egyedi termékek, azokat eladásra készítik, vásárokra, falunapokra vagy más

hasonló rendezvényen megjelenve, ill. a szülők is vásárolhatják, továbbá megrendelésre is dolgoznak. A bevételeket visszaforgatják a foglalkoztatásra, alapanyagot vásárolnak belőle, további termékek készülnek belőle. Nappali intézményükben 80 fő felvételére van engedélyük. A munkavállalóik Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből járnak be, főképp a miskolci, tiszaujvárosi, kazincbarcikai és edelényi járásokból, a foglalkoztatotti létszám két éve stabil: 70 fő. A fejlesztő foglalkoztatási szolgáltatás keretében az intézményben 16 fogyatékkal élő fiatal dolgozik 4-6 órában. Amennyiben munkaszerződésben vannak a foglalkoztatottal, munkabért, amennyiben fejlesztési jogviszonnyal állapodtak meg, órabért/munkabér támogatást kapnak. A szervezet akkreditált intézmény is, ami lehetővé teszi a megváltozott munkaképességűek foglalkoztatását, 22 fő ilyen munkavállaló van most jelen a szervezetnél.

A munkaerő-közvetítő szolgáltatásukkal éves szinten 60-80 főt tudnak elhelyezni. Kérdeztük a programok sikerességét, az ellenőrzési és visszacsatolás lehetőségeit. 6 hónapos utókövetést alkalmaznak a munkaerő-piaci szolgáltatásban. Ha például valakit elhelyeznek egy vállalatnál, ők felhívják a dolgozót és érdeklődnek felőle, a vezető a visszajelzések alapján elmondta, hogy a vállalatokhoz kiközvetített munkavállalóikkal meg vannak elégedve. Sőt, kiemelte, hogy lojálisabbak, kevesebbet mennek táppénzre, alacsonyabb a körükben a fluktuáció szemben az egészséges kollégákkal. Pozitívum, hogy a HR-essel együttműködnek, annak érdekében, hogy az egyes üres pozíciókra a megfelelő személyt tudják elhelyezni.

Innovatív közfoglalkoztatási program romák bevonásával Cserdiben és Hernádszentandrás

Cserdi község a Szentlőrinci járás egyik települése, Pécestől 24 km-re fekszik. Cserdi 406 főt számláló község lakosságának a 2011-es népszámlálás során 40%-a vallotta magát roma származásúnak, a valóságban ez a szám 70% körüli. A népességszám folyamatosan növekszik és egyre több a fiatalokú településen, köszönhetően a romák magas arányának. A településen állandó probléma volt a magas munkanélküliség és a nem megfelelő közbiztonság, 2006 előtt az alig 400 fős településen közel 900 bűnelkövetés volt egy évben. A közfoglalkoztatási program sikeressége nagyban múlik a polgármester személyén és kreativitásán. A település polgármestere, Bogdán László támogatta, hogy értéktérítő közfoglalkoztatási munka alakuljon ki Cserdiben, így zöldségtermesztés indult el a településen fölhasznált területeken. A település határában további földeket bérelnek és a tervekben szarvasmarhatartás is szerepel. A közfoglalkoztatási program legnagyobb eredménye, hogy a település roma lakosai megtanultak dolgozni és valóban csapatként tudnak együttműködni (Demsai et al., 2015). Mindez nem valósulhatott volna meg a polgármester nélkül, ez további megerősítés arra vonatkozóan, hogy a társadalmi innovációk elfogadtatásához nagyon fontos az „ötletgazda” karizmatikus személyisége és az akarat, a türelem, hiszen az eredményekhez évekre volt szükség. Ebben az esetben a befogadó közeg egy olyan tanulási folyamaton ment keresztül, amely ma már sokkal nyitottabbá tette őket.

A társadalmi innováció nem merül ki a közfoglalkoztatási programban, hanem a közbiztonság helyreállításának érdekes és innovatív módját választotta a maga is roma származású polgármester. A cigányokkal szembeni előítéleteket akarta csökkenteni és a börtönben eltöltött évek számát redukálni, a bűnözést megállítani a településen. Az elrettentést választotta megoldásnak, a település fiatalokú lakosait elvitte a Pécsi Büntetés-végrehajtási Intézetbe börtönlátogatásra, ahol több napig tartó előadássorozat keretében előadásokat is hallgattak a fiatalok és testközelből megtapasztalhatták, hogy milyen a „börtön élet”. Valamint a munkahelyteremtést helyezte előtérbe a településen, mivel a korábban nagyon népszerű betörések, lopások főleg azért történtek meg, mert a lakosságnak nem volt munkája, nem volt saját vagyona. A korábbi nagyon magas munkanélküliség a programoknak köszönhetően 5%-ra csökkent és a bűnözési hullám is visszaesett. (<https://24.hu/belfold/2013/09/12/ez-a-cserdi-csoda-titka/>)

Hasonló elvek menték szerveződött a közfoglalkoztatási program az észak-magyarországi régióban található Hernádszentandrás is, BioSzentandrás márkanév alatt zajlik a zöldségek előállítás és értékesítése. Ők már több éve tartó munka eredményeképpen biogaz-

dálkodást folytatnak, amely tovább növeli a megtermelt alapanyagok piaci értékét. Jelenleg 25-30 főnek biztosít munkalehetőséget (Katonáné et al., 2017). A társadalmi innováció itt nemcsak a zöldségtermesztésben rejlik, hanem abban a társadalmi folyamatban, amely a civil szféra szereplőinek közreműködésével valósul meg. Társadalmi innovációnak tekintjük, mivel az új gazdálkodási modell létrehozásához rendelkezésre állt a föld, munkaerő, de hiányzott a tudás, erőforrások és kapcsolatok. Ezeket a „helyi hős”, azaz a polgármester személyéhez és ötletéhez köthető célzott intézkedések támogatták és generálták. Továbbá innovatív megoldásnak tekinthető abból adódóan, hogy megjelenik benne a társadalmi felelősségvállalás gondolata is, mivel elutasítja az olyan folyamatokat, amelyek a profit maximalizálást tartják szem előtt. A társadalmi innováció velejárója a tanulás, mely folyamat abban érhető tetten, hogy változik a problémakezelés megértés (Nemes-Varga, 2015). A társadalmi tanulás tehát egyfajta kapacitásként definiálható, ami képessé teszi a közösséget arra, hogy olyan tevékenységet végezzen, amire korábban nem lett volna képes. (www.bioszentandras.hu)

Falu- és tanyagondnoki szolgálat működtetése Petőfiszálláson

A klasszikus értelemben vett tanyahálózat 2015-ben bekerült a Magyar Értéktárba, mint hungarikum. A tanyavilággal kapcsolatban is elég sok fejlesztési pályázat született, de ezek fenntarthatósága a pályázati időszak után nem minden esetben valósult meg, így folyamatosan új és újabb ötletekre és forrásokra van igény. A tanyavilágon élők gazdasági és társadalmi elmaradottságát csökkentendő újszerű megoldásokra van szükség. Ebben az esetben nem volt lehetőségünk személyesen interjút készíteni a településen, így a társadalmi tanulás folyamatát nem tudtuk feltárni. Úgy véljük, hogy ez egy további tanulmány témája lehet.

A társadalmi innováció megvalósulásához feltétel, hogy erős helyi kapcsolati háttérrel és közvetlen környezetükön, közösségükön túlnyúló kapcsolatokkal is kialakított kulcsszereplő álljon az ötletek megvalósítása mögött. Ha elfogadása viszonylag hamar megtörténik, az innováció elterjedése gyors, hatása maradandó, a fenntarthatóságára nagy az esély. A falu- és tanyagondnoki szolgálatok (mint magyar találmányok) azért is jöttek létre, hogy a települési hátrányok enyhítése megvalósuljon, a vidékfejlesztés szelíd módszerének nevezik. A falugondnoki szolgáltatás olyan alapszolgáltatási forma, amelyet főállásban, teljes munkaidőben, közalkalmazotti jogviszonyban foglalkoztatott falu- és tanyagondnok alkalmazásával működtetnek. A települési önkormányzat segítséget nyújt a szociálisan nehéz helyzetben lévő egyéneknek, hogy otthonukban, lakókörnyezetükben önálló életvitelüket fenntarthassák, valamint egészségi-, mentális állapotukból vagy más okból származó problémáikat megoldhassák. A falugondnoki hálózat a rendszerváltást követően került bevezetésre, de Petőfiszálláson ezt a régi múlttal rendelkező tevékenységi kört gondolták újra és itt a tanyagondnokság a jellemző. A tanyagondnok egy olyan - aprófaluban dolgozó, legtöbb esetben ott is élő, gépjárművel rendelkező, szociális szolgáltatást végző - személy, aki előbb-utóbb a település egyik informális vezetőjévé is válhat. Jelentős foglalkoztatási hatással nem bír, de nem a tömeges foglalkoztatás a fő cél, hanem a falvakban megjelenő feladatok ellátása, a lakosok életének a megkönnyítése.

Innovatív menedzseri szemlélet Nemesvámoson

Nemesvámos a Balatontól nem messze található 2500 fős népességszámmal a legutóbbi népszámlálási adatok alapján. A rendszerváltás után nem csak a sikeres pályázatok voltak nagy hatással a településre, de megtörtént a multinacionális vállalatok letelepedése is. Az Alcoa-Köfém Kft. magyarországi székhelye Székesfehérváron, egyik telephelye Nemesvámoson található. Magyarországon jelenleg 1700 munkavállalót foglalkoztat, ebből 120-an dolgoznak a nemesvámosi telephelyen. A nemesvámosi, mintegy 23 ezer négyzetméteres földterületen zöld övezetben épület fel a HARIBO gyár 2000 augusztusában. 2006-ban az addig kétműszakos munkarend három műszakra bővült, a dolgozók száma elérte a 160 főt. A közel négy év alatt a

gyár majd meghatszorozta a termelési volumenét, illetve dolgozóinak száma háromszorosára nőtt. Nemesvámos egyre több vállalkozást kezdett vonzani, köszönhetően a kedvező vállalkozási környezetnek és az önkormányzati szabályozásoknak, ide sorolhatjuk például az ingyenes köz-műtáradást és a hozzájárulás nélküli útépitések megvalósítását is. A helyi iparüzési adó mértéke eleinte csupán egy-két ezrelék volt, amely az évek során, a vállalkozások fejlődési ütemében emelkedett.

Nemesvámos a helyi gazdaságfejlesztés mellett fontos szerepet tulajdonít a közösségi fejlesztésnek is, az önkormányzati intézkedések során előtérbe állították többek között azt, hogy olyan kivitelezéseket valósítsanak meg, amelyek nem igényelnek lakossági forrást, ennek köszönhetően a lakossági megtakarítások megmaradhattak, növekedhettek, így pedig a helyi jövedelmet helyben tudják elkölteni. A településen 2010-től új polgármestert választottak. A legnagyobb változást az okozta, hogy az új polgármester menedzsment szemlélettel kezdte el a munkálatokat, úgy tekint Nemesvámosra, mint egy vállalkozásra. Az addigi munkákat tovább folytatva, új elképzelések fogalmazódtak meg, központi szerepet kapott a község anyagi függetlenségének kialakítása, fenntartása, továbbá az önálló döntéshozatali lehetőségek megteremtése és megtartása. A helyi igényeknek köszönhetően megjelentek a helyi termékek, amely lehetővé teszi a helyi piac megjelenését. A több mint 260 vállalkozásnak köszönhetően növekedésnek indult a foglalkoztatás. (<http://www.nemesvamos.hu/>)

Innovatív turizmusfejlesztés Poroszlón

Poroszló a hevesi megyei 2900 fős község, mely a Tisza-tavi Ökocentrumról ismert. A rendszerváltást követő években a település még nem volt képes a meglévő természeti adottságait kihasználni. 1995-ben indult be a település akkori vezetőjének köszönhetően a szemléletváltás és a turizmusfejlesztés. A településen többféle szolgáltatás érhető el úgy, mint a lovas turizmus, közösségi terek, horgászati lehetőségek, mégis a legkedveltebb és leglátogatottabb az Ökocentrum. A településen 11 civil szervezet működik, amely a társadalmi innovációk generálása szempontjából kulcsfontosságú. Poroszló napjainkban olyan turisztikai attrakciókkal és hozzájuk kapcsolódó turisztikai lehetőségekkel rendelkezik, melyek segítségével nem csak a Tisza-tó térségét, hanem egész Magyarországot érintő hírnévre tett szert. Az Ökocentrum több, változatos részekből épül fel, amelyek bemutatják a Tisza-tó élővilágát. A község sikeres turisztikai eredményeinek eléréséhez nem csupán a helyi erőforrások újraértelmezésére, és felhasználására, hanem a kistépelülés gazdasági-, és turisztikai szereplőinek összefogására és együttes fellépésükre volt szükség (Kis-Tóth, 2016).

A turizmusra épített társadalmi innováció foglalkoztatás bővítési szerepkört is betölt, amely egy ilyen alacsony népességszámú településen kulcsfontosságú. Poroszló képes volt megláttni, felismerni majd újragondolni a helyi adottságait, s ezek által megvalósítható lehetőségeket: teret biztosított az ökoturizmus kiterjesztésére, és erre épülő vállalkozások kezdeti mennyiségi, majd minőségi fejlődésének. Mindemellett kiemelkedő szerepet játszott a közösség, mely együttműködve, s egymást segítve mindezen tevékenységeket elősegítette.

Összefoglalás

A fentiekben jellemzett és sikeresnek mondható társadalmi innovációk valóban minta értékűek és azokon a településeken pozitív hatással bírtak, ahol megvalósították őket. A társadalmi innovációk és a vidékfejlesztés szoros kapcsolatban állnak egymással. A korábban fennálló társadalmi problémákra született újszerű megoldások bármely más település számára adaptálhatóak, hiszen sok esetben nem kell más, mint a lakosság befogadó képességének a megerősítése és egy erős, karizmatikus „helyi hős”, valamint maga az ötlet és az akarat. Az általunk vizsgált jó gyakorlatokat még nem vették át más településeken, de úgy véljük, ez csak idő kérdése. A legtöbb társadalmi innováció akkor lesz sikeres, ha a befogadó közeg, a település lakosai hajlandóak

részt venni a fejlesztésben vagy legalábbis nem akadályozzák annak megvalósulását. A társadalmi innovációk befogadásához a társadalmi tanulás folyamata is fontos. A fenti példákból jól látható, hogy vidéki térségek számára a fennálló társadalmi problémák megoldásában a civileknek kiemelt szerepe van, hiszen ezek a térségek vagy hátrányos helyzetű munkaerő-piaci csoportok önmaguk nem képesek megoldani a problémákat.

A szakirodalmi meghatározások és a mélyinterjúk alapján megállapítható, hogy az Szimbiozis és az ÖMÉFA alapítványok által alkalmazott társadalmi innováció többszörösen is társadalmi célt szolgál a városi térségekben, hiszen a fogyatékkal élők és a megváltozott munkaképességűek alkalmazása nemcsak a célcsoportnak okoz pozitív eredményt, hanem az előállított termékekkel az ossztársadalom tagjainak is.

Úgy véljük, hogy a társadalmi innovációknak egyre nagyobb szerep jut a vidékfejlesztésben, hiszen a fennálló problémák megszüntetésére a műszaki és technikai innovációk már nem elégségesek és szükséges az állampolgárok, a civil szervezetek aktív szerepvállalása is. Ehhez pedig a helyi identitást támogató, a kohéziót és a helyben való tenni akarást segítő helyi társadalomra van szükség. Ha viszont a helyi társadalom inkább elkülönült, szegregált, akkor a társadalmi innovációnak nincs termékeny talaja a helyi közösségekben.

Felhasznált irodalom

- BALÁZS-FÖLDI, E. (2016): Fogyatékos és megváltozott munkaképességű személyek alkalmazási gyakorlata a nyílt munkaerőpiacon, *International Journal of Engineering and Management Sciences*, 1. évf, 1. szám, DOI: 10.21791/IJEMS.2016.1.4.
- BENEDEK, J. – KOCZISZKY, GY. – VERESNÉ SOMOSI, M. (2015): Új innovációs paradigma? Regionális társadalmi innovációs potenciál javításának lehetősége szakértői rendszer segítségével, lehetőségek és korlátok, In: Veresné Somosi Mariann: „Mérleg és Kihívások” IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia, Konferencia kiadvány
- BENEDEK, J.- KOCZISZKY, GY. - VERESNÉ SOMOSI, M. – BALATON. K. (2016): Generating and Measuring Regional Social Innovation, *Theory Methodology Practice: Club of Economics in Miskolc* 12. évfolyam, special issue, pp. 14-25.
- CASTEL, R. (1998): A szociális kérdés alakváltozásai, *Max Weber Alapítvány – Wesley Zsuzsanna Alapítvány – Kávé Kiadó, Budapest*
- CSOBA, J. (2006): Foglalkoztatáspolitikai. (Oktatási Segédanyag) Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszék, Debrecen
- DEMSA, A. – DOBREA, A. – FLEISZ. B. (2015): Cserdi, az innovatív cigányfalu, *Észak-magyarországi stratégiai füzetek*, 12. évf., 2. sz. pp. 95-101.
- DRUCKER, P. (1985): *Innovation and entrepreneurship*, Harper & Row, Publishers, New York
- EURÓPAI PARLAMENT, FOGLALKOZTATÁSI ÉS SZOCIÁLIS BIZOTTSÁG (2011): A fogyatékossgal élő személyek mobilitásáról és befogadásáról, valamint a 2010–2020 közötti időszakra vonatkozó európai fogyatékossgügyi stratégiáról
- FINTA, I. (2015): Az integrált terület- és vidékfejlesztés eszközei és korlátai Magyarországon, *Tér és Társadalom*, 29. év. 1. szám, pp. 132-148.
- G. FEKETE, É. (2015a): Társadalmi innovációk a helyi foglalkoztatásban, In: Veresné Somosi Mariann, Lipták Katalin (szerk.), „Mérleg és Kihívások” IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia, pp.274-287.
- G. FEKETE ÉVA (szerk.) (2015b): Társadalmi innovációk a felzárkóztatás szolgálatában: Dél-Cserhát - Nyitás a jövőre. (Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar), Miskolc: Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, 211 p.
- G. FEKETE, É. (2016): Társadalmi innovációval a vidék fenntartható fejlődéséért In: Nagy Zoltán, Horváth Klaudia (szerk.) Jubileumi tanulmánykötet Tóthné Szita Klára professzor asszony 70. születésnapjára. 246 p. Miskolc: Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, 2016. pp. 74-88.

- KÁPOSZTA, J.- NAGY, H. (2013): Vidékfejlesztés és a környezetipar kapcsolatrendszere az endogén fejlődésben, *Journal of Central European Green Innovation*, 1. évf. 1. szám, pp. 71-82.
- KATONÁNÉ KOVÁCS, J. - VARGA, E. - NEMES, G. (2017): Fókuszban a társadalmi innováció folyamata a magyar vidéken. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek* 14. évf., 1.szám, pp. 6-19.
- KIS, K. – TÓTH, A. (2016): Az ökoturizmus helyi rendszerének vizsgálata Poroszlón, különös tekintettel a Tisza-tavi Ökocentrum helyi gazdaságfejlesztési szerepének értékelésére, *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek* 13. évf., 1.szám, pp. 73-91.
- KOCZISZKY, GY. – BENEDEK, J. – VERESNÉ SOMOSI, M. – BALATON, K. (2015): Regionális társadalmi innováció generálása szakértői rendszer segítségével *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 12. évf. 2. szám, pp. 4-22.
- KOCZISZKY, GY. – VERESNÉ SOMOSI, M. – BALATON, K. (2017): A társadalmi innováció vizsgálatának tapasztalatai és fejlesztési lehetősége, *Vezetéstudomány*, 48. évfolyam, 6-7. szám, pp. 15-19.
- KONCZ, G. – DEME, P. – KERÉNYI, G. (2015): Zöldenergia és a vidékfejlesztés kapcsolódásai, *Journal of Central European Green Innovation*, 3. évf. különszám, pp. 79-96.
- KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL (2014): Népszámlálás 2011.11. Fogyatékossággal élők. Budapest, KSH
- KULCSÁR, L. (2017): A vidékfejlesztés elméleti megközelítése: regionális és kulturális összefüggések, *Pro Ruris Egyesület, Mezőmadaras*
- NAGY, Z. É. – PÁL, ZS. – SZEREPI, A. – HALMAI, R. (2008): A megváltozott munkaképességű és fogyatékossággal élő emberek társadalmi és jogi helyzete Magyarországon és nemzetközi kitekintésben. Helyzetfeltáró tanulmány. Revita Alapítvány
- NEMES, G. – FAZEKAS, Zs. (2006): The road to a new European rural development paradigm, *Studies in Agricultural Economics* 104. pp. 5-18.
- OGBURN, W. F. (1957): *Cultural Lag as Theory*, *Sociology and Social Research*, 41., p. 167-174.
- ÖNÁLLÓ MÁSSÁG ÉLETMINŐSÉG FEJLESZTŐ ALAPÍTVÁNY honlapja: <http://www.omefa.hu/>
- RECHNITZER, J. (1998): *Területi stratégiák*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 347 p.
- RIMLER, J. (1999): A munka jövője. Új fogalmak, feltételek, forgatókönyvek. *Közgazdasági Szemle*, 46. évfolyam, 9. szám, pp. 772–788.
- SCHUMPETER, J. (1980): A gazdasági fejlődés elmélete: Vizsgálódás a vállalkozói profitról, a tőkéről, a hitelről, a kamatról és a konjunktúraciklusról, *Közgazdasági és Jogí Könyvkiadó*, Budapest, 320 p.
- SZIMBIÓZIS ALAPÍTVÁNY HONLAPJA: <http://szimbiozis.net/> (letöltés ideje: 2017.12.11.)
- SZIMBIÓZIS ALAPÍTVÁNY (2013): Szimbiózisalapítvány srs riport (letöltés ideje: 2017.12.20.)
- SZÖRÉNYINÉ KUKORELLI, I. (2015): Vidéki térségeink innovációt befogadó képessége – Egy kutatás tapasztalatai, *Tér és Társadalom*, 29. évf. 1. szám, pp. 97-115.
- VARGA, K. (2017): A regionális társadalmi innováció kérdései, *International Journal of Engineering and Management Sciences*, 2. évf. 4. szám, pp. 602-616.
- VICSEK, L. (2006): *Fókuszcsoport*. Osiris Kiadó, Budapest
- VINCZE, M. (2013): A vidékfejlesztés problémáinak rendszerszemléletű megközelítése. Romániai sajátosságok, *Erdélyi Múzeum*, 75. évf. 3. szám, pp. 30-51.
- VOBRUBA, G. (2000): Alternativen zur Vollbeschäftigung Die Transformation von Arbeit und Einkommen. Suhrkamp, Frankfurt am Main
- WHYTE, W. (1982): Social inventions for Solving Human Problems. *American Sociological Review*, 47. évfolyam, 1. szám, pp. 1-13.
- ZAPF, W. (1989): Über soziale Innovationen. *Soziale Welt*, 40 H. 1-2, pp. 170-183.

2010/2272 (INI), Európai Parlament:

<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2011-0263+0+DOC+XML+V0//HU#title1> (letöltés ideje: 2017.12.11.)

<https://24.hu/belfold/2013/09/12/ez-a-cserdi-csoda-titka/> letöltés ideje: 2018.02.14.

<http://www.bioszentandras.hu/> letöltés ideje: 2018.02.14.

<http://www.nemesvamos.hu/> letöltés ideje: 2018.03.13.

<http://www.tiszataviokocentrum.hu/> letöltés ideje: 2018.03.13.